D • N
19/4 1949

Expropriationsfrågan

Pressdebatten kring justitieminister Zetterbergs sista, för riksdagen framlagda upplaga av expropriationsreformen har — om man frånser en handfull liberala tidningar — visat prov på anmärkningsvärd tillspetsning av omdömena. Skälen är inte svåra att finna. Polemiken mellan lagrådet och hr Zetterberg ställde på ett ovanligt oförmedlat sätt två skilda värderingar mot varandra: å ena sidan det allmänna rättsmedvetandets åldriga föreställningar om äganderättens tillbörliga innehåll, å andra sidan de allra senaste årens bostadspolitiska organisationslinjer. Bakom dessa argument skymtar sedan reella intressemotsättningar mellan hyresgäster och markägare.

Hur övertygad man än är att den praktiska avvägningen mellan de verkliga intressenterna bör inta den främsta platsen i diskussionen, kräver dock de teoretiska argumenten allt beaktande. För att hyfsa den motsättning som därvidlag redovisats redan i propositionen är det skäl att ännu en gång erinra om det tillfälliga i den plattform från vilken hr Zetterberg kritiserar lagrådet. Visst finns det ett samband av den art som justitieministern betonar mellan kommunernas vidgade ansvar för bostadspolitiken och deras behov av vidgad rätt till expropriation. Men detta samband — som det må vara ett socialdemokratiskt partiintresse att exploatera — är bara en teknisk detalj i den långa motivkedja som föranlett den ena begränsningen efter den andra av jordägandet i allmänhet och tomtägandet i synnerhet.

Medan värdeökningsutsikter i regel stimulerar till ett ur både enskild och allmän synvinkel förnuftigt bruk av egendom, lockar den värdeökning som mark undergår vid tätbebyggelse i och för sig endast till passivitet hos ägaren. Och denna passivitet leder — om den inte bryts i tid — till successivt stigande utgifter för dem som dock en gång kommer att bo på marken och för den kommun som då skall ordna med gator och ledningar och fritidsområden där. Spekulationen i tomter innehåller visserligen positiva moment av premium åt förtänksamheten, av grundval för prisbildningen, av sporre till rationell differentiering av bebyggelsen, men för att göra denna nytta behöver inte tomtspekulanten ges så fria händer att han inhöstar oförtjänta och samhällsskadliga prisstegringar av väldiga dimensioner. En politisk sekt med åtskillig anknytning till liberalt tänkande, Georgeismen, har byggts upp kring kravet på att helt avskaffa den oförtjänta jordvärdestegringen. En liberal regering i England, Asquith—Lloyd George, gjorde ett mångomtalat försök att topphugga den genom särbeskattning. Svenska kommunalmän med de gamla liberalerna i täten sökte tidigt begränsa den genom att inköpa stora exploateringsreserver. Det är helt enkelt ett fullföljande av denna sista linje som det nu aktuella förslaget utvecklar och gynnar.

I den mån som en reformerad expropriationslagstiftning kan sägas begränsa förfoganderätten till mark har den rika förebilder i lagar om stadsplanering, gruva- och skogsvård, för att endast plocka ut ett par exempel. I den mån den får konsekvenser för prisbildningen på lantgårdar, torde dessa konsekvenser bli avgjort mindre än från den Sköld—Bramstorpska lagen om jordförvärv. Däremot lär enskilda markägare innanför redan tättbebyggt område få bereda sig på större förändringar — mot den stöt som här sätts in är dock främst den invändningen befogad att kronans, kyrkans och universitetens rätt att driva tomtspekulation inte berörts.

Om man frånser den sistnämnda bristen, som inte kan botas utan en helt ny metod för beviljande av expropriationstillstånd, bör det allmänna rättsmedvetandet vara väl moget för det principiellt nya i propositionen. Däremot är det här — som i alla fall då enskild egendom beror av administrativt beslut — särdeles angeläget att detaljbestämmelserna blir så klara, för att inte säga självklara, att redan misstankar för övergrepp hålls fjärran. I det hänseendet förefaller regeln om framtida tomträttsexploatering som expropriationsgrund att vara propositionens svagaste punkt; redan den kommunala inställningen till tomträtten är så växlande att en reellt enhetlig tillämpning inte kan uppnås landet runt. Det lovvärda försöket att ge en beskrivning på fullt expropriationsvärde gör också ett otillfredsställande intryck; i synnerhet erfordras en mer objektiv fixering av den betydelse som skall tillmätas framtida byggnadsvärde. Att på dessa och liknande punkter komma fram till hållbara resultat måste vara det främsta målet för riksdagsbearbetningen. Säkerligen blir det en krävande uppgift, alltför krävande för att kunna lösas väl under den korta återstoden av vårsessionen. De krafter som verkligen vill en god expropriationsreform borde först och främst enas om att bereda riksdagen rådrum till verket.

BALANS

Tidskrift för samhällsekonomisk debatt.

Nr 2
nu utkommet

Professor Bertil Ohlin: Regleringsekonomins underlägsenhet.

Dir. P. Eg. Gummeson: Ett program för produktionsökning.

Fil. lic. S. Rydenfelt: Bostadsnödens orsaker.

Statskommissarie E. Norberg: Befolkningskrisen och statsförvaltningen.

Debatt om rättssäkerheten i skatteprocessen: *kammarrättspresident Norrman, prof. Holmbäck, regeringsrådet Fransén* och *assessor Geijer.*

BALANS utkommer med 5 häften pr år. Utges av Skattebetalarnas Förening.

I bokhandeln kr 1:25.
Årsprenumeration kr 5:—.

BALANS, Arsenalsgat. 1, Sthlm 7
Postgiro 35 48 62.

Flugig, festlig, förtrollande

är FALSTAFF FAKIR

som numera hör till de levande klassikerna, sedan hans bästa skrifter i några decennier varit tillgängliga i samlingsupplagor.

Falstaff Fakir

har nu på allmän önskan tillkommit i första hand till glädje för en ungdomlig läsekrets, som för en billig penning vill förvärva en sällsynt rolig bok.

Sällan får man så mycket för så litet som 3:75

Gebers

Barnförbjuden film

får sin stämpel påsatt av vuxna. Det är självklart, men det är — som Dagens Nyheter för en tid sedan betonade — allt utom självklart att de vuxna censorerna lyckas sätta sig in i barnens reaktioner. Saken har underkastats ett prov av dr Olle Strandberg för Vecko-Journalens räkning — ett hundratal barn inbjöds till en privat visning av "De tre musketörerna", och en bearbetning av den unga publikens omdömen föreligger nu. Det visar sig, inte precis oväntat, att kärleksscenerna befanns "larviga" och att en del av dödandet gjorde ett otäckt intryck; särskilt reagerade barnen mot Myladys blodiga hand. Med dessa undantag utföll emellertid experimentet mer positivt för filmen än för censuren, och dr Strandberg tvekar inte att rekommendera ett frisläppande efter några smärre ingrepp.

Resultatet har sitt givna intresse, men vad som främst förtjänar uppmärksamhet är själva greppet. Behovet av livlig, medryckande, väckande film för ungdom under åldersstrecket är väl omvittnat, likaså hur svårt det är att få behovet fyllt. Säkerligen skulle filmcensorerna komma ett stycke längre i sitt avvägningsvärv om de då och då lät sitt omdöme vägledas av opinionen hos en lämpligt sammansatt "provpublik" ur den ungdom vars reaktioner det är fråga om.

PRESSGRANNAR

Bondeförbundets inre utveckling har dess stora ungdomsorganisation, SLU, sökt befordra genom en rundfråga i sina led. Resultatet redovisas i SLU-bladets påsknummer. Det visar sig bl. a. att 94 procent av de tillfrågade ungdomarna vill spränga den gamla bonderamen kring partiet, göra det till ett verkligt landsbygdsparti eller rent av ett "samhällsparti". I samband därmed efterlyser man klarare beskrivningar på "den socialproduktiva linjen" och en mera omväxlande sammansättning av partiets riksdagsgrupp. Tidskriften tillfogar:

Kritiken har inte lämnats i avsikt att döda utan för att rycka upp där det behövs. Partiet befinner sig f. n. i en omvärderingsperiod — det gäller att ta steget fullt ut till ett samhällsparti från att under en tid ha varit ett rent bondeparti och under en annan ett s. k. landsbygdsparti. Det steget måste förr eller senare tagas — majoriteten av ungdomen väntar det. Denna ungdom vet också, att inget av de moderna partierna har så stora chanser att göra en verklig insats i framtiden som just vårt parti. Det är inte ärftligt belastat vare sig med privatkapitalistiska uppfattningar eller statskapitalistiska. Däremot synes det ha svårt att bli av med det gamla konservativa drag i vissa frågor, som enligt malisen vidlått stora delar av landsbygdens folk. Det är det ungdomen vill ha bort. Därefter ligger vägen öppen in i framtiden.

Mot bakgrunden av ett annat material, en undersökning om landsbygdsproblem av Gösta Carlberg, är Skånska Dagbladet (bf) inne på samma tema:

Genom att arbeta för landsbygdens höjande har partiet skapat fram gemensamma intressen mellan bönderna och de i samma miljö boende befolkningskategorierna. Under senare år har emellertid hävdats från partiets sida, att landsbygdens svårigheter inte är något eget intresse för landsbygden. Alla de problem, som sammanhänger med flykten från landsbygden, är framför allt samhällets som helhet. Därför håller också partiet på att omorienteras och inträda i ett tredje utvecklingsskede (från bondeparti och landsbygdsparti), som slår fast dess samhällskaraktär. För detta finns en stark resonans såväl i partiet som kanske framför allt inom ungdomförbundet och detta betyder, att man vill göra även andra grupper uppmärksamma på att landsbygdens problem är ett socialt problem.

Från liberalt håll betraktas strävanden att vidga bondeförbundets bas och vyer med all sympati. För svensk framstegspolitik skulle det kunna bli till stor vinning om majoriteten av landets jordbrukare återigen inriktade sig på att samarbeta med andra medborgargrupper redan i det lokala och förberedande politiska arbetet.

Prästlöneförslaget, som det stora flertalet tidningar undviker att alls kommentera, har Aftontidningen (s) granskat på sin fackliga spalt. Tidningen vänder sig mot den kyrkliga konservatismen, som kanske låter sig påverkas med ekonomiska medel:

Om en lönereglering kunde medverka till att vidga kyrkans och prästerskapets intresseram, att spränga den trånga sektor där många av dess företrädare nu ser ut att trivas, att knyta an den kyrkliga verksamheten till samhällsutvecklingen i övrigt, skulle 9,5 miljoner aldrig ha använts på ett bättre sätt.

Men, inskärper LO:s organ, detta bör inte ske n u:

Även om statsrådet Quensel endast vill ha ett principbeslut i frågan borde en lämpligare tid ha valts. Ett principbeslut innebär dock ett löfte, som förr eller senare måste förverkligas. Andra löntagare, som inte fått något liknande löfte, måste fråga sig hur snart. Detta gäller självfallet de statens andra löntagare, som först av alla gav sina bidrag till lönestabiliseringen, och det gäller i lika hög grad kommunernas anställda. Bland dessa grupper finns det många som i högre grad än prästerna bör få sina löner översedda. För många skulle ett principbeslut om lönereglering vara välkommet som ett löfte om handling i en snar framtid. Det gäller de grupper för vilka TCO gjorde undantag när man i övrigt gav sitt bifall till stabiliseringslinjen. Men i det fallet medgav regeringens företrädare inget undantag, vilket man kan förstå. Finansministern betonade att stabiliseringen måste vara hel och odelbar. Samma uppfattning hävdade Stockholms stads företrädare mot läkarna och de andra akademikerna.

Om lönekraven var berättigade eller inte spelade mindre roll:

Förutsättningen för stabiliseringspolitiken är medverkan från alla. Samtidigt måste staten och kommunerna som arbetsgivare behandla alla grupper lika. Ett avsteg från principen drar flera med sig och blir många avsteg från den allmänna linjen, och man kan inte längre tala om någon princip.

Avslutningsvis betecknar den citerade tidningen hela förslaget som "överraskande" och hoppas "att riksdagen i detta fall har en annan mening än statsrådet Quensel". När det nu förhåller sig så att regeringen glömt bort sitt ansvar för den ekonomiska politiken vore det alltför bedrövligt om riksdagsmajoriteten skulle lunka på och trygga sig till regeringen.

Vinstandel och delägarskap för de anställda i företagen har ett par folkpartister från Värmland begärt utredning om, tydligen stimulerade av exemplet från Gerard De Geers Lesjöfors. Motionen skickades på remiss till LO, som avstyrkte den — i första hand därför att arbetsmarknadens parter bör kunna sköta sådana frågor utan statens medverkan. De realmotiv som LO samtidigt vill åberopa mot framstöten utvecklas i tidskriften Fackföreningsrörelsen:

Ingen torde vilja bestrida nödvändigheten av en produktionshöjning. Men när man låter denna så att säga lirkas fram av ett vinstandelssystem, då är man inne på vägar som inte utan vidare kan bevandras av svensk fackföreningsrörelse. Inte så att denna fördomsfullt skulle vägra att diskutera ett sådant vägval — men i hrr Ståhls och Widéns sättning har projektet fått en väl uttalad liberalistisk prägel; eller kanske riktigare uttryckt en arbetarliberalistisk. Det liberalistiska draget kommer klart i dagen därigenom att det meddelägarskap motionen talar om inte med ett ord anses förutsätta någon rätt till insyn och medinflytande i företaget.

Som stimulans till produktionsökning och vi-anda föredrar LO:s talesman verksamheten i samarbetsnämnderna. En av motionärerna, redaktör Ståhl i Karlstads-Tidningen (fp), tolkar LO:s hållning så att man vill hålla fast vid löneökningar som enda form för arbetarnas vinning på förbättrad företagsekonomi:

Denna invändning är logisk, om man söker fixera det nu rådande förhållandet på arbetsmarknaden med varandra motsatta parter. Skall man däremot söka komma till en samverkan för gemensamt bästa och därmed för samhällets, måste skapas en form för samverkan, som lönestriderna knappast kan ge upphov till, utan som måste växa fram ur en ny känsla av ömsesidig intressegemenskap. Det är det nya i själva tanken, som man på socialdemokratiskt håll fruktar, och därför vill man inte tillstyrka ens en utredning, som icke skulle medföra åtgärder utan endast bli på sin höjd vägledning och rekommendation.

Vinstandelssystemet är föga prövat i vårt land. Oberoende av förutfattade meningar om dess fördelar och nackdelar borde det vara tydligt att ett närmare studium av detta och andra experiment inom arbetslivet endast kan bli till nytta. Det stora studiefältet erbjuder här som så ofta de anglosachsiska länderna.

SOCIALPOLITIKENS GENOMBROTT

och de engelska partierna

DEN KRITIK av vissa läroböcker i historia som gavs i min artikel den 6 april föranledde dagen därpå några intervjuuttalanden av delvis egendomlig och diskutabel art — på grund av sjukdom och bortresa har jag tyvärr först nu kunnat komma tillbaka till saken. Att den lärobok varom i detta sammanhang närmast är fråga (Jacobson—Söderlunds allmänna historia för gymnasiet) inte med ett ord antydde Abraham Lincolns betydenhet och betydelse, medan Metternich karaktäriserades utförligt och med tydlig beundran, fann sålunda en tillfrågad historiker vara helt i sin ordning — särskilt hänvisades till stridiga meningar om Lincoln hos amerikanska forskare. Förhållandet är, det borde man inte behöva upplysa om, att Lincolns storhet är sällsynt litet omstridd bland forskarna, medan Metternich sedan ett århundrade personifierat en reaktionär politik. Den enda ursäkten för lärobokens brister på denna punkt borde vara att vederbörande författare inte kände till Lincolns ställning i vetenskaplig och politisk debatt, medan han kommit att läsa Srbiks eller åtminstone Forssells välvilliga skildringar av Metternich.

Dessa och andra detaljer skall jag emellertid inte stanna vid. I stället skall jag söka något utreda det stora problem som särskilt professor Eli Heckscher berörde i sitt intervjusvar, nämligen de engelska partiernas hållning till socialpolitiken under genombrottstiden. Att den nämnda läroboken i överensstämmelse med traditionell uppfattning skjuter fram de konservativas insatser på detta område är ostridigt. Det talas med ovanlig utförlighet om Disraelis arbete för sociala reformer, om hans kamp mot Manchesterliberalismen; ingen kan få annan uppfattning än att under detta äldre skede (låt oss säga före 1880) konservatismen var socialt reformvänlig i strid mot liberalismen. I min artikel framhöll jag att denna bild var oriktig, att någon skillnad mellan partierna på denna punkt inte fanns. Heckscher tycks i sitt arbete om Industrialismen vara av samma mening; han framhäver visserligen den konservative lord Shaftesbury, men tillägger att denne "kunde i själva verket över huvud taget aldrig räkna på fast stöd från något särskilt parti, fastän han å andra sidan ibland kunde finna anhängare inom alla partier". Men i intervjun förklarar Heckscher att jag "underskattar de engelska konservativas insatser" (ehuru jag blott påstått att någon skillnad mellan partierna inte förelåg) och att läroboken "ger en ganska rättvisande bild" samt åberopar särskilt Disraelis roman "Sybil or The Two Nations" (1845) och dennes lagstiftning om fackföreningarna av år 1875. Rimligen kan detta inlägg inte tolkas annat än som ett försvar för tesen att de konservativa i första rummet har äran av den tidiga socialreformismen i England.

Hur förhåller sig nu saken? Såvitt jag förstår är den genom en rad historiska och biografiska arbeten så klarlagd att varje diskussion borde vara överflödig. Först och främst: man får inte glömma arbetarna själva, som visserligen i regel saknade rösträtt och inte kunde komma in i parlamentet, men som genom sina föreningar och sin agitation förmådde skilda politiker att ta sig an deras sak. Någon generell skillnad mellan de båda stora partiernas inställning fanns inte. Under åren före parlamentsreformen 1832 framfördes förslag om begränsning av arbetstiden av den liberal-radikale Hobhouse likaväl som av den konservative Sadler. Efter reformen utsåg delegaterna för de i frågan verksamma organisationerna Shaftesbury — då ännu lord Ashley och medlem av underhuset — till talesman för sina intressen, men då Shaftesbury fjorton år senare avgick blev hans efterträdare den liberale industriidkaren Fielden, och det var denne som lyckades få igenom den märkliga arbetstidslagen av år 1847. Denna reform, liksom 1833 års lagstiftning om arbetarskydd, genomfördes under — ehuru icke av — liberala regeringar. Shaftesbury själv hade ingen tanke på att de konservativa skulle vara mera socialpolitiskt intresserade än deras motståndare. Tvärtom, år 1841, då Peel bildat sin högerregering efter den liberala ministären Melbournes fall, skrev Shaftesbury att "det är tydligt att denna regering är tio gånger mera fientlig mot mina åsikter än den föregående" (Hammond, Lord Shaftesbury). Detta hans påstående var säkerligen överdrivet; det anföres här för att visa det orimliga i tanken att under denna genombrottstid socialpolitiken skulle ha varit en konservativ angelägenhet.

Vad särskilt debatten kring arbetstidslagstiftningen beträffar, bör med några exempel klargöras att partigränserna totalt saknade betydelse. För en statlig reglering talade Macaulay — idealtypen för skedets brittiske liberal — med samma entusiasm som Ashley; mot den verkade högerledaren Peel likaväl som liberalerna Bright och Cobden. Vid omröstningen 1846 om förslaget till arbetstidslag var enligt en samtida källa — att nu företa motsvarande beräkningar är knappast möjligt — de båda stora partierna jämnt uppdelade för och emot lagen; av intresse är att inom det konservativa partiet protektionisterna i regel var för ett ingripande, medan de s. k. Peeliterna (som stött Peel vid frihandelsbeslutet) kompakt röstade mot förslaget. Beträffande opinionen vid denna tid 1844) skriver Trevelyan (The Life of John Bright): "Det faktum att en person var whig eller tory, protektionist eller frihandlare gav ingen ledning beträffande hans ställning till fabriksfrågan. I norr leddes tiotimmarsrörelsen av torydemokraterna Oastler och Sadler, av Fielden, fabriksägare och radikal, av de chartistiska och socialistiska ledarna. I parlamentet stöddes Ashley och Fielden av protektionisten Ferrand, av frihandlarna O'Connell och Macaulay, av Russell och Palmerston, som höll på att gå över till frihandel." Själv har jag vid förstudier till ett arbete haft anledning att genomgå de viktigaste tidskrifterna och de avgörande debatterna under tiden 1830—1880 — gör man det blir det uppenbart att striden om vilket parti som var mest aktivt i frågan är meningslös, eftersom det kännetecknande för läget är att partierna ej alls var engagerade.

Tron på Disraelis speciella insatser är ett kapitel för sig. Heckscher betonar med all rätt det sociala patos som framskymtar i "Sybil or The Two Nations". Men det bör också påpekas att den man som skrev boken under årtionden inte gjorde någon som helst parlamentarisk insats i dessa frågor. En politiker vars sociala känsla kommer till uttryck i romaner, men inte i parlamentariskt arbete, får inte på grund av romanerna betraktas som reformator. Skall vi tala om litteratur, bör i varje fall den liberale Dickens sättas lika högt som Disraeli i egenskap av inspiratör till reformer. Det är sant att Disraeli långt efter genombrottstiden genomförde en av arbetarna önskad lagstiftning (1875), men att stanna härvid utan att tala om raden av reformer under Gladstones båda första regeringar (1868—1874 och 1880—1885) är föga rimligt. Efter omkring 1880 är socialreformismen — det lär ingen bestrida — starkast förankrad inom det liberala partiet, även om liberalen Joseph Chamberlains utbrytning och samverkan med högern ledde till att några sociala reformer genomfördes av Salisbury.

Motsättningen mellan Disraelis insatser och hans rykte har betonats av en rad författare. Lord Cromer framhäver att Disraeli, om han verkligen menat allvar med sin sociala toryism, skulle ha sökt genomföra en jordbruksreform för att skapa en klass av självägande bönder (Political and Literary Essays). Ingenting var emellertid Disraeli mera främmande än att irritera de engelska godsägare vilkas ledare han blivit genom sin talekonst och sin hämningslösa taktik. Jennings, som skrivit grundläggande arbeten om Englands statsliv, erinrar om att högerns ungdomsorganisation "Primrose league" framställt Disraeli som "en stor social reformator" och berör "ursprunget till denna fantastiska föreställning" ("Cabinet Government"). Det är i svens-

Nytt
från Lindblads!

Så minns jag Elsa Brändström
Minnesbilder o. dokument av teol. dr **Herman Neander**
Med 13 illustr.
Häft. 5:75, inb. 9:—.

I Härjedalens fjällvärld
En samling fjällskildringar av kyrkoherde **Georg Granberg.**
Pris kr. 5:50.

Kommunismen — en religion!
Av **Allan Svantesson.**
Pris kr. 3:50.

Ringar på vattnet
Roman av **Astrid Öberg.**
Pris kr. 4:50.

Kärlek och gemenskap
Av med. dr **Gunnar Redell.** Andra genomsedda och tillökade upplagan. 6:e tusendet.
Pris kr. 3:—.

Lindblads

P.S. Vill Ni veta mera slå upp det i BONNIERS Lexikon nu komplett i 14 band

HYLLOR

praktiska konstruktioner för kontor arkiv bibliotek laboratorier privatinredn.

Sparrings
Brännerigatan 5
Stockholm Sö.
Utställn.: Riddargat. 3. Tel. 67 36 50

Inga bekymmer för licensbesvären

Låt oss ordna licensansökningarna — vi har vana inne och är till för att ge Er prima service. Vi kan visa Er det bästa—nya Firestone, däcket som ger Er ett nytt begrepp om väggrepp. Låt oss och Firestone hjälpa Er!

Firestone
FRÄMST

Gummifirma Carl Friberg AB
Torsgatan 10, Stockholm.

Drick-hygienen kräver Bilå-bägare, som kastas efter användandet. Ur automaten får envar en ny och ren bägare. Det gemensamma glasets tid är förbi. Bilå-bägaren tillverkas av specialbehandlat papper, som gör den vattentät och behaglig att dricka ur.

Tillverkare:
AB BILLINGSFORS-LÅNGED

Huvudförsäljare:
GUNNAR FREDRIKSON AB
GÖTEBORG Tel. 13 42 65 STOCKHOLM 7 Tel. 23 42 45 MALMÖ Tel. 314 97